

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

В.Ф. Невлад, викладач

Уманський Державний аграрний університет

Україна займає третє місце в світі серед 14 основних країн-виробників насіння соняшнику за площею посіву і обсягом виробництва (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Виробництво соняшнику в основних країнах- виробниках та у світі (2002 р.)

Країна	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір, тис. тонн	Урожайність, ц/га	Частка країни у валовому виробництві, %
Аргентина	1990	3800	19,1	16,1
Росія	3831	3600	9,4	15,1
Україна	2726	3271	12,0	13,7
Країни світу	18968	23900	12,6	100

Пріоритетність України забезпечує їй конкурентоспроможність на світовому ринку. У державі довгий час переважала позиція експорту насіння соняшнику, тобто сировини, що не вигідно з ринкових позицій (раціональніше експортувати олію).

Виробництво соняшнику залишилося однією з галузей, яка все ще утримує економіку значної кількості господарств у задовільному стані.

Збільшення валових зборів насіння соняшнику — явище позитивне, проте, організація його вирощування і переробки потребує удосконалення [2].

По-перше, нарощування валових зборів останнім часом відбувається екстенсивним шляхом, тобто за рахунок розширення зібраних площ (табл. 2). Якщо порівняти 2002 і 2003 роки то побачимо, що за ці роки посівна площа зросла на 1090 тис.га, або 40 %, валове виробництво зросло на 30 %, тоді як урожайність знизилась на 0,8 ц/га, або на 7,1 %. Таке збільшення посівних площ під соняшником не відповідає правилам раціональних сівозмін і негативно позначається на природній родючості ґрунтів України.

Таблиця 2

Виробництво насіння соняшнику в Україні

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Зібрана площа, тис. га	1626	2008	2842	2396	2720	3810
Урожайність, ц/га	15,8	14,2	12,2	9,4	12,0	1U
Валовий збір, тис. тонн	2571	2860	3457	2251	2171	4254

Питання полягає в тому, щоб змінити технологію вирощування соняшнику: розширити індустріальні й інтенсивні технології, добиватися на цій основі зростання урожайності. При вирощуванні соняшнику не існує основного, найбільш значущого фактора зростання урожайності. Тут всі чинники в певній мірі впливають на урожайність: агротехніка, сорти і гібриди, боротьба з шкідниками і хворобами, але, все-таки, пріоритет слід віддати чергуванню полів, або сівозміні. Соняшник не варто повертати на те саме поле раніше ніж через 7 років. Ось тут і виникає проблема концентрації посівів і спеціалізації господарств.

Інтенсивні та індустріальні технології можливі за умов достатньої концентрації посівів, достатньо великих площ посіву.

Всі соняшникосіючі регіони (області) згруповані в три групи, залежно від зібраної площі соняшнику. До першої увійшли Дніпропетровська, Кіровоградська, Запорізька, Донецька, Миколаївська, Одеська. До другої — Вінницька, Харківська, Полтавська, Луганська, Херсонська, Черкаська. До третьої групи увійшли 11 областей з невеликими площами посіву. Відсутні посіви у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Тернопільській областях (табл. 3).

Отже, шість областей першої групи дають понад 65 % всього валового збору насіння соняшнику, а дві перші групи разом дають біля 97 %. Тобто половина областей України може повністю забезпечити внутрішній ринок соняшnikової олії. За таких умов концентрації створюються можливості інтенсифікації галузі.

Соняшник характеризується високим рівнем товарності, значним експортним потенціалом, і є однією з найрентабельніших сільськогосподарських культур. Так, навіть при урожайності 10 ц/га рівень його рентабельності становить понад 100 відсотків, тоді як у зернових культур він значно нижчий, особливо в роки невисоких

урожаїв. З огляду на це посівні площі соняшнику все збільшуються в зоні Лісостепу і Полісся. Однак урожайність у цих зонах на 50 відсотків нижча, ніж у Степу.

Соняшник вирощують в основному в сільськогосподарських підприємствах, але його виробництво збільшується і в особистих господарствах населення (табл. 4).

Так, якщо в 1998—1999 рр. частка виробництва насіння соняшнику в господарствах населення становила 5,1 та 5,8 %, то у 2002—2003 рр. їх частка у загальному виробництві вже досягла 16,6 та 17,8 %. Фермери і селянські господарства чітко відреагували на встановлення експортного мита на насіння соняшнику: вивіз за кордон різко скоротився.

Таблиця 3

Вплив концентрації вирощування соняшнику на урожайність і валові збори (2003 р.)

Групи областей по фактично зібраній площі, тис. га	Кількість областей у групі	Частка у валовому зборі в Україні, %	Середня площа посіву на область, тис. га	Середній валовий збір по області, тис. тонн	Урожайність, ц/га
I. 600,0-300,0	6	65,2	413,9	478,0	11,6
II. 300,1-80,0	6	31,3	197,3	215,2	10,9
III. 80,1 і нижче	11	3,5	13,0	8,7	6,7
Разом	23	-	-	185,0	11,2

Таблиця 4

Виробництво насіння соняшнику по категоріях господарств (тис. тонн)

Показники	Рік					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Усі категорії господарств	2266	2794	3457	2251	3271	4254
У тому числі, сільськогосподарські	2151	2633	3025	1844	2727	3576
Частка у загальному виробництві, %	94,9	94,2	87,5	81,9	83,4	84,2
Господарства населення	115	161	432	407	544	678
Частка у загальному виробництві, %	5,1	5,8	12,5	18,1	16,6	15,8

Індивідуальні товаровиробники не завжди мають можливість

своєчасно реалізувати чи переробити насіння соняшнику. Вирішальну роль тут відіграють кустарні олійниці. Такі олійниці виконують функцію підсобних виробництв для забезпечення внутрішніх потреб господарств та їх працівників. Хоч ефективність їх не висока, вони ще довгий час будуть служити селянам.

Хотілось би зупинитися на ролі такого фактора підвищення урожайності соняшника як підбір гібридів. Один із шляхів підвищення рентабельності соняшнику, а отже, й збільшення добробуту товаровиробника, є застосування нових високопродуктивних гібридів.

Соняшник — культура, що досить консервативно реагує на збільшення врожайності за рахунок внесення мінеральних та органічних добрив: середня прибавка від різних доз, як правило, не перевищує 2—3 ц/га. З огляду на це, найбільш реальним шляхом підвищення врожайності цієї олійної культури в масштабах країни є впровадження в широке виробництво сучасних високопродуктивних гібридів. Вони відзначаються високим потенціалом урожайності (понад 50 ц/га), високостійкі проти хвороб та несприятливих погодних умов, характеризуються високим вмістом олії (49—52 %).

Щоб зменшити напругу під час збирання урожаю, попередити масові ураження хворобами, передусім білою та сірою гнилями, кожне господарство повинно вирощувати не менше 2—3 найкращих гібридів, різних за тривалістю вегетаційного періоду.

У південних районах частка середньостиглих гібридів має становити понад 60 %, решта — ранньостиглі; у північних частка скоростиглих — 30—40 %, ранньостиглих — 60—70 %.

Оптимальна густота після проріджування у південному Степу має становити 35—40, у північному — 45—50, а в Лісостепу — 50—60 тис. рослин на гектар. Встановлюючи норми висіву, слід враховувати надбавку на польову схожість насіння (20—25 %) та зрідженість рослин післясходовим боронуванням (10 %).

Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва вивів високоврожайні гібриди (Харківський 49, Світоч, Погляд, Харківський 58 та інші) з високим вмістом олії в насінні, з різним періодом вегетації (від 96 до 120 днів) та дозрівання, що дає змогу висівати їх в усіх регіонах України.

Високоврожайні вітчизняні гібриди — Візит, Зустріч, Медальйон, Одеський 122, Одеський 123, Одеський 504, Погляд, Світом, Харківський 49, Харківський 58 — характеризуються високою стійкістю до основних хвороб (вовчка, фомопсису та ін.).

Гібриди Кий і Красуня, створені як високорентабельні й комерційні

гібриди для вітчизняних товаровиробників, не потребують десикації і вже в серпні дають сировину з високою якістю олійного насіння.

Успіхи вітчизняної селекції насіння соняшнику безперечні. Але наші селекціонери широко використовують досвід зарубіжних науковців. На сьогодні близько 100 гібридів селекції Інституту рільництва та овочівництва (м. Нові Сад, Сербія та Чорногорія) вирощують більш ніж у 15 країнах світу. Національні стандарти України — гібриди Візит, Згода, Хортиця — отримано внаслідок спільної діяльності інституту м. Нові Сад та українських селекційних установ.

Тісні стосунки між фірмою «Сади України» та Інститутом рільництва та овочівництва (м. Нові Сад), постійні консультації з зарубіжними фахівцями, власне сортовипробування на полях агрофірми допомогли нашим вченим-селекціонерам визначити певний сортимент гібридів соняшнику (Титанік, Драган, Гена, Белград, Балкан, Мілутін, Хортиця), який може задовольнити вимоги аграріїв у будь-якій природно-кліматичній зоні. Пропоноване агрофірмою насіння цих гібридів, вирощене під наглядом зарубіжних партнерів на всіх етапах вирощування (від висіву до збирання врожаю), показує відмінні результати.

Чергування культур у сівозміні визначається необхідністю систематичного підвищення родючості ґрунту і поліпшення його фізичних властивостей, проведення ефективної боротьби з бур'янами, хворобами і шкідниками. Місце окремих культур у сівозміні обумовлено, насамперед, характером споживання вологи і поживних речовин. В цьому відношенні соняшник має певні особливості. Соняшник — непоганий попередник для багатьох ярих культур за виключенням ячменю. Найкращими попередниками для соняшника є кукурудза на силос, а найгіршим — цукрові буряки. В умовах Степу найкращим попередником соняшника є озма пшениця після пару.

В сучасних умовах дрібноземельного і фермерського господарювання віднайти для соняшника добрий попередник справа не проста. В більшості дрібноземельних господарств повних десятипільних сівозмін немає. Господарства обмежуються сівозмінами з 6—8 полів. Тому вибір тут досить обмежений. Переважають зернові озимі і ярові культури, кукурудза.

Перехід до ринку позначився на процесах спеціалізації і концентрації. Господарства почали скорочувати посівні площі культур, особливо низькорентабельних або взагалі збиткових. Проте площі посіву соняшника почали зростати.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що успішний розвиток виробництва соняшнику забезпечується при дотриманні таких основних принципів внутрішньогосподарської організації: '

- спеціалізація господарства на виробництві таких сортів соняшнику, для яких є найсприятливіші ґрунтово-кліматичні й економічні умови;
- раціональне поєднання виробництва соняшника з іншими галузями господарства;
- оптимальна концентрація посівів соняшника, яка забезпечує необхідні умови для високопродуктивного використання техніки;
- підвищення культури землеробства і запровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво;
- високий рівень матеріального заохочення і відповідальності працівників щодо збільшення вирощування високоякісного насіння соняшнику.

Список літератури

1. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інститут аграрної економіки України УААН. Монографія. — К., 2001. — 506 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / За ред. П.Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2003. - 764 с.
3. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років» від 18 січня 2002 року // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 32.